

УДК 378: 001. 895

А.Б.Почтовюк, к.н.держ.упр.,
Кременчуцький національний університет ім. М.Остроградського,
м. Кременчук

НОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються проблеми перетворення складових вищої школи з урахуванням інтересів кожного суб'єкта системи вищої освіти. Досліджуються ступені раціональності поведінки споживачів освітніх послуг відносно інших суб'єктів.

В статье рассматриваются проблемы преобразования высшей школы относительно интересов каждого субъекта системы высшего образования. Исследуются степени рациональности поведения потребителей образовательных услуг относительно других субъектов.

In article problems of transformation of the higher school are considered concerning interests of each subject of system of the higher education. Degrees of rationality of behavior of consumers of educational services concerning other subjects are investigated.

Ключові слова: система вищої освіти, суб'єкти системи вищої освіти, атрибути раціональності.

Система вищої освіти (СВО) має риси, що відрізняють її від інших соціально-економічних систем, які створюють суспільні блага, оскільки споживання освітніх послуг передбачає користь не лише безпосередньо споживачу, а й суспільству загалом.

Аналіз сучасного стану реформування системи вищої освіти, визначення провідних напрямів перетворення всіх складових вищої школи виступають предметом багатьох досліджень і наукових розробок (Н.Балабанова, М.Дробнохода, М.Згуровський, В.Кремінь, Д.Квятковський, С.Ніколаєнко та ін.). Переважна більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників одностайно дійшли до висновку, що на сучасному етапі вища школа переживає кризу. Сьогодні освіта має стати таким соціальним інститутом, що надав би людині різноманітні освітні послуги, які дозволять навчатися впродовж життя, забезпечують широким масам людей можливість одержання після вузівської і додаткової освіти.

Виникає потреба у поетапному розгляді інтересів суб'єктів СВО на кожній стадії формування раціональності їхньої поведінки. Необхідно зробити висновок про те, наскільки важливою є умова поєднання інтересів суб'єктів СВО під час постановки цілей та вибору інструментів їх реалізації.

Метою статті є визначення ступеня раціональності поведінки споживачів освітніх послуг відносно до інших суб'єктів СВО та самих себе.

На думку О. І. Навроцького, діюча національна парадигма вищої освіти в Україні – парадигма гуманістична за своєю суттю – передбачає, що в центрі її постає окрема людина. Максимальне розкриття її індивідуальних здібностей, неповторних, унікальних особливостей психіки та інтелекту мають бути головною метою всього освітнього процесу [1, с. 49].

Якщо на законодавчому рівні закріплено пріоритет розвитку особистості порівняно з іншими суб'єктами СВО, то споживач освітніх послуг відчуває можливість впливати на вищу освіту для задоволення особистих потреб.

Цілі, які ставить особистість перед вищою освітою, є досить широкими. Наведемо основні з них.

1. З точки зору людського розвитку, освіта має суттєво розширити можливості людини, оскільки позитивно впливає на різні сторони її життєдіяльності, стан здоров'я, суспільну та політичну активність, доступ до знань та вміння ними користуватися як на роботі, так і вдома – у побуті, вихованні дітей тощо. Освічена людина більш ефективно використовує свої здібності, фізичний та природний капітал, завдяки чому він стає більш продуктивним [2, с. 152].

2. Якісна освіта – це така освіта, що сприяє розвитку особистості та дає їй можливість вчитися впродовж життя, реалізувати свої здібності, допомагає бути конкурентною на ринку праці, а також дозволяє стати повноцінним громадянином своєї країни, усвідомлюючи власну національну ідентичність та маючи повагу до гідності інших людей [3].

3. Освіта покликана допомогти суб'єкту поглинути в культуру, освоїти її цінності й успішно діяти в культурному бутті; її завданням є формування суб'єкта, який був би здатний побачити проблеми, суперечності цього світу, розпредметити його, знайти нові комбінації відомих елементів і своєю діяльністю створити відсутні елементи для того, щоб інсайт, творче осяяння породило нову культурну реальність, діяльність зі створення культурних цінностей [4, с. 29].

4. Освіта спрямована на гуманізацію сьогоденного життя кожного учня; втілення гуманістичних засад у загальній організації системи освіти та її подальшої розбудови; викликання любові і поваги до учнів з боку педагогів; стимулювання розвитку суб'єктивних якостей учнів; запровадження в освіті діалогічних засад; виховання учнів з урахуванням гуманістичних цінностей [5].

5. Колишні знання та досвід мають бути перетворені в процесі освіти у здатність людини до дослідження, творчості, пошуку нових знань, винаходу [6, с. 47].

Нові підходи до розуміння сутності вищої освіти свідчать про становлення „гуманітарної парадигми освіти“, яка орієнтується на формування людини в культурі, на розвиток її духовної суті. Спираючись на цю концепцію освіти, людина здобуває знання для того, щоб тією чи іншою мірою наблизитися до культури, стати відповідною їй, а потім і співучасницею культурного процесу, щоб не тільки бути її споживачем, але і носієм, і творцем.

Отже, цільовизначення присутнє у діях особистості, особливо відносно вищої освіти. Проте раціональними їх складно назвати, оскільки чітко прослідковується тенденція до переваги інтересів споживачів освітніх послуг над інтересами вищої освіти, та, навіть, інтересами безпосередньо суспільства.

Проте аналіз позиції студентів вказує на дві особливості. Перша – студенти активні у просуванні своїх інтересів і впливу на державну політику в освіті, проте реформи, спрямовані на забезпечення конкурентоспроможності освіти, мають нижчу пріоритетність порівняно з так званім матеріальним блоком: наявністю державного замовлення, розміром стипендій і матеріально-технічною базою навчання. Друга особливість полягає в тому, що ті студентські організації, які працюють на забезпечення конкурентоспроможності освіти, надають перевагу налагодженню зв'язків між студентами та роботодавцями, а не впливу

на державну політику (наприклад, організація стажувань, зокрема за кордоном, участь студентів у програмах професійної підготовки тощо).

Отже, можна зробити висновок, що для отримання вищої освіти в Україні створено усі необхідні умови, проте відсутність ефективних бар'єрів та критеріїв відбору абітурієнтів під час вступу до ВНЗ не в повній мірі сприяє досягненню суб'єктів СВО. Нераціональність діючих методів та способів управління самовизначенням та розвитком особистості з позиції досягнення місії вищої освіти очевидна. Реальними доказами наявної можливості у громадян України отримати вищу освіту за будь-яким напрямом підготовки та спеціальністю є існування в Україні близько 350 університетів, академій, інститутів, у яких проводиться навчання за 76 навчальними напрямами та 584 спеціальностями.

У 2012 році за рішенням уряду України суттєво збільшено обсяг прийому абітурієнтів за державним замовленням порівняно з 2011 р. на такі напрями підготовки, як електроніка, енергетика та енергетичне машинобудування, радіотехніка, радіоелектронні апарати, зв'язок, металургія та матеріалознавство, машинобудування та металообробка, хімічні технології та інженерія, авіаційна та ракетно-космічна техніка, транспорт і транспортна інфраструктура. Студенти почали отримувати академічні стипендії, збільшені порівняно з 2008 роком на 37,7%; стипендії для відмінників зросли майже на 34%, а соціальні – на 51,7% [7].

Об'єктивно невід'ємний Болонський процес з його декларуванням рівного права на освіту без доповнення критерію „відповідно до здібностей” зумовив появу низки проблем в Україні. Як наслідок, вільний доступ до вищої освіти знижує цінність диплома про вищу освіту, що вже не гарантує роботодавцю високий інтелектуальний, освітній і фаховий рівень власника цього диплома.

В Україні жертви загальної „дипломізації” часто не можуть працевлаштуватися за спеціальністю. Повальне прагнення здобути вищу освіту є міною уповільненої дії, оскільки амбіції новоспечених спеціалістів і реальні потреби ринку праці не узгоджені між собою. Нині це спостерігається в Україні на прикладі юристів і економістів. Доступність вищої освіти для кожного призвела до інверсії її соціального статусу: закінчити лицей, ПТУ, коледж сьогодні вигідніше і надійніше, тому що гарантовані працевлаштування і більш висока заробітна плата.

Отже, для інтеграції до європейського освітнього простору Україна повинна, з одного боку, як і в західних країнах, розширити прийом абітурієнтів, щоб вступ за рівних умов до ВНЗ був доступний кожному, а з іншого – у процесі навчання слід здійснювати відсів з вільною конкуренцією студентів, в результаті чого залишаться найздібніші та найорганізованіші. Суспільство вже усвідомило, що успіх економіки визначає не походження, а старанність і освіченість кожного.

Для України залишається високим рівень економічної неактивності молоді. Наприклад, протягом 2000–2006 років її рівень серед молоді віком 25–29 років збільшився на 3,3 %, віком 30–34 років – на 3,2 %. Найвищий рівень економічно неактивних спостерігається серед молоді віком 15–24 роки. Для цієї категорії молоді переважною причиною неучасті в ринку праці є навчання.

Визначення стану економічної активності молоді та рівня зайнятості показує недосконалість діючої системи підготовки спеціалістів у закладах вищої освіти, відсутність взаємозв'язку між роботодавцями і ВНЗ в інтересах майбутніх поколінь.

Дослідження Державного інституту сімейної та молодіжної політики „Становище студентської молоді України”, здійснене у 2008 році, підтвердило існування проблеми працевлаштування як найголовнішої для студентства та молоді взагалі [7, с. 63].

Основні традиційні проблеми працевлаштування випускників професійно-технічних та вищих навчальних закладів пов'язані з наступними чинниками:

- невідповідність набутої спеціальності потребам ринку праці, надлишок випускників певних спеціальностей;
- відсутність гарантованого першого робочого місця, традиційність вимог вітчизняних роботодавців відносно досвіду роботи кандидата на вакансію;
- невідповідність обраної професії (спеціальності) особистим здібностям і, як наслідок, незадоволеність обраною професією;
- відсутність знань і навичок ефективної техніки пошуку роботи.

Ситуація, що склалась на ринку праці, підводить молодь до вимушеного переходу до тіньової зайнятості. Неформальний сектор ринку праці представлений такими видами трудової діяльності, як: примітивна дрібнооптова торгівля, випадкові заробітки у приватних осіб, репетиторство, поїздки за кордон з метою купівлі-продажу товарів, обмін валюти, розповсюдження наркотиків та пограбування [12, с. 143].

Даний сектор, по-перше, збагачує не державу, а приватні структури, по-друге, супроводжується надмірним використанням фізичних і розумових здібностей молодих людей на шкоду їх загальному і духовному розвитку, що часто становить загрозу для стану їх здоров'я; по-третє, сприяє декваліфікації молоді та втраті можливостей набуття фахової освіти або підвищення кваліфікації.

Зробити висновок про ступінь наявності або відсутності трьох атрибутів раціональності у поведінці споживачів стосовно реалізації місії вищої дозволяє таблиця 1, побудована на основі досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, що вивчали проблеми вищої освіти, соціології, економіки, а також досліджень недержавних громадських організацій, міжнародних інститутів тощо.

Таблиця 1

Врахування інтересів суб'єктів СВО у діях споживачів

Атрибут раціональності	Суб'єкт			
	Держава (суспільство)	Споживач	Роботодавець	Вища школа
1	2	3	4	5
Цілі	Виховання громадян, здатних до підвищення освітнього рівня народу, забезпечення національної економіки кваліфікованими фахівцями;	– Отримання певної суми знань, культурних навичок, професійної орієнтації, необхідних для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства; – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, максимальне розкриття	Студенти зацікавлені в здійсненні освітньої реформи, оскільки наближення навчання до потреб ринку праці позитивно вплине на можливості працевлаштування.	-----

1	2	3	4	5
	<p>– особистість має бути здатною брати на себе відповідальність за реалізацію своїх інтересів і інтересів суспільства.</p>	<p>її індивідуальних здібностей, неповторних, унікальних особливостей психіки та інтелекту;</p> <p>– якісною освітою є та, що розвиває в людині здатність вчитися впродовж життя;</p> <p>– освіта покликана допомогти суб'єкту увійти в культуру, освіти її цінності й успішно діяти в культурному бутті.</p>		
Механізми	-----	<p>– Впровадження ступеневої структури ВНЗ, що дає змогу задовольнити потреби й можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівнів за бажаним напрямком;</p> <p>– загальна чисельність ВНЗ на Україні – близько 350 університетів, академій, інститутів, у яких проводиться навчання за 76 навчальними напрямами та 584 спеціальностями;</p> <p>– зміна системи подачі документів до ВНЗ, що спростило для абітурієнтів процедуру вступу.</p>	-----	-----
Результати	<p>– Жертви загальної „дипломізації“ часто не можуть працевлаштуватися за спеціальністю; існування проблеми працевлаштування як найголовнішої для студентства та молоді загалом.</p>	<p>– ВО набула масового характеру та покликана бути освітою для всіх;</p> <p>– високий рівень економічної неактивності молоді;</p> <p>– молодь вимушена переходити до тіньової зайнятості, що збагачує не державу, а приватні структури, супроводжується надмірним використанням фізичних і розумових здібностей молодих людей;</p> <p>– сприяє декваліфікації молоді та втраті можливостей набуття фахової освіти або підвищення кваліфікації.</p>	<p>ВО вже не гарантує роботодавці високий інтелектуальний, освітній і фаховий рівень власника диплома.</p>	<p>– Вільний доступ до вищої освіти знижує цінність диплома про вищу освіту.</p>

Наведені дослідження дають можливість дійти до висновку, що недостатнє врахування інтересів держави, роботодавців та вищої школи на етапі цілевизначення та зміщення усіх пріоритетів у бік споживача призводить до аналогічної диспропорції інтересів при виборі механізмів реалізації місії вищої освіти та має очевидні негативні результати для усіх суб'єктів системи вищої освіти.

Результати дослідження та практичний досвід свідчить про необхідність подальшого пошуку умов поєднання інтересів суб'єктів СВО під час постановки цілей та вибору інструментів їх реалізації.

Список використаних джерел:

1. Навроцький О.І. Вища школа в умовах трансформації суспільства. – Х.: Основа, 2000. – 240 с.
2. Садовенко А., Масловська Л., Серета В., Тимочко Т. Сталий розвиток суспільства. – 2 вид. – К.: Академія муніципального управління, 2011. – 392 с.
3. Гриневич Л. Неосвіченим суспільством легше керувати. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://frontzmin.ua/ua/media/digest/none/13372-lilija-grinevich-neosvichenim_susplilstvom-legshe-keruvati.html
4. Бузгалін А.В. Постіндустріальне общество – тупикова ветвь соціального розвитку // Вопросы философии. – 2002. – №5. – С. 26-43.
5. Балл Г.О. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти // Освіта і управління. – 1997. – №2. – С.21-36.
6. Навроцький О.І. Вища школа в умовах трансформації суспільства. – Х.: Основа, 2000. – 240 с.
7. Табачник Д. Навчання формує особистість // Урядовий кур'єр. – 01.11.2012.
8. Почтовюк А.Б. Менеджмент вищої освіти: теоретико-прикладні аспекти розвитку дефініції // Науково-теоретичний журнал Хмельницького університету «Наука і економіка». – Хмельницьк, 2012. – № 4(28), Т.1. – с. 141-146.